

Komi mütoloogia-alane kirjandus ja kirjalikud allikad

Sürjakomisid, täpsemalt iidset Permimaad on vene kroonikates mainitud hiljemalt 11. sajandil. Üsna sageli leidub kroonikatekstides andmeid Permimaast, Petšora andidest, novgorodlaste käikudest Petšorasse ja Jugrassa andamite järele, kuid mingit etnoajaloolist teavet, mis on vaja komide eellaste lokaliseerimiseks Ežva (vene Võtšegda) keskjooksul, nad ei sisalda. Samal ajal saab neid andmeid kaudse tõendina kasutada komi ja vene rahva etnokultuuriliste kontaktide alguse määratlemiseks. Sürjakomide varase ajaloo ja rahvakultuuri esmaseks usaldusväärseks ja hinnaliseks allikaks on Permi piiskopi Stefani *Elulugu*, mille kirjutas Troitsko-Sergijevi kloostrilise munk Epifanius Tark (sündis 14. sajandi esimesel poolel, suri ajavahemikus 1418–1422). Praeguseks on teada üle 50 elulooteksti, neist kõige vanem, täielikum ja usaldusväärsem on Arheograafilise Komisjoni poolt ette valmistatud ja 1897. aastal väljaantud tekst (Epifanius 1897). Epifaniust ei nimetatud Targaks juhuslikult: ta kasutas oma tööde kirjutamisel palju viiteid vanale ja uuele testamendile, kuid ka paljude teiste autorite uurimustele. Lisaks meeldis Epifaniusele väga retoorika ja ülespuhutud kõnekäigud. Mainitud põhjused ja hagiograafilise kirjanduse žanrispetsiifika nõuavad kriitilist suhtumist *Eluloost* ammutatud andmetesse. Kõige usaldusväärsemad on *Eluloos* andmed Permimaa asukoha, s.t sürja- ja permikomide etnilise territooriumi kohta. Mitmel pool tekstis iseloomustatakse permlaste iidseid paganlikke uskumusi. Samal ajal leidub neis kirjeldustes äärmiselt vähe konkreetseid detaile, Epifanius piirdub enamjaolt sõnadega “ebajumalateenijad”, “nõiduse küüsis”, “saatanasse uskujad”. Mõnikord kasutab ta iidolite suhtes epiteeti “rajutud”, millest järeldub, et kujud valmistati puust. Isegi kaudsete tõendite põhjal võib aimata, et ebajumalaid hoiti spetsiaalselt sisustatud hoonetes, mis olid tehtud nähtavasti puust, kuivõrd Stefan lõhkus ja süütas puuslikukodasid. Ühes tekstis, mille Epifanius omistab Stefanile, kirjeldatakse ebajumalate väliskuju märksa üksikasjalikumalt: “Teie puuslikud on hingetu puu, inimeste kätetöö, neil on suu, kuid nad ei räägi, neil on kõrvad, kuid nad ei kuule, neil on sõõrmed, kuid lõhna ei tunne, on käed, kuid need ei katsu, on jalad, kuid nad ei lähe, ei kõnni...” See tähendab, jutt

on sellest, et iidsete komide ebajumalatel oli antropomorfne kuju, kuigi võib oletada, et Epifanius illustas nende kujutisi.

Puust kultuskujudel, puuslikel oli nähtavasti mitmesugune funktsionaalne koormus. Sellest annab tunnistust asjaolu, et nad asusid erinevates kohtades: “Ma ise, käies mööda metsa väsimatult oma õpilastega, ja külades varjul ja majades peidus ja metsas leidsin...” Kui majades asunud puuslikud olid kõige tõenäolisemalt esivanemate kultusega seotud kodujumalad, siis metsa paigutatud kujusid austati arvatavasti kogu ümbruskonnaga. Sellest annavad tunnistust sellistele ebajumalatele toodud ohtrad annid: “Aga ümber puuslike rippusid või olid nende alla paigutatud kas andamiseks toodud või kaunistuseks kas sooblid või nugised, kärbinahad või rebased või koprad või karunahad või ilvesed või oravad.” Seda väljavõtet kinnitab ka Epifaniuse teade: *Бяху же в Перми кумиры различные, овии больше и меньшеи, друзим же среднии, а инии нарочитии и словутнии, и инии мнози. Кто может исчести их? Овем юбо редции моляхуся и худу честь воздаяху, а друзим же мнози, не токмо ближнии, но и с дальних погостов.* [Ebajumalaid on Permis mitmesuguseid, on suuremaid ja väiksemaid, teised keskmised, aga mõned uhkemad ja tuntumad, aga teisi jälle rohkem. Kes võib neid kokku lugeda? Sest ühe juures harva palutakse ja käiakse austamas, aga teise juures hulgaliselt, mitte üksnes lähedalt, vaid ka kaugetest küladest.] Ebajumalatele toodud ande oli keelatud võtta surmaaahvardusel ja kõik järgisid seda keeldu. Permi jumalate peamine funktsioon oli taltsutada loodusjõude. *Eluloos* öeldakse selle kohta: “Meil, permlastel on palju jumalaid, palju kaitsjaid, palju toetajaid, nemad annavad meile püügiõnne ja kõik mis vees ja kõik õhus ja kõik jahil ja kõik soodes ja tammikutes ja männikutes ja niitudel ja heinamaadel ja tihnikutes ja kaasikutes ja kuusikutes ja saludes ja teistes metsades ja kõik puude otsas, oravad või sooblid või nugised või ilvesed ja meie muu saagi.” Nähtavasti on kõne all paikade ja jahiloomade vaimude-peremeeste kultus, mis on analoogiline paljude jahindusrahvastega.

Permi Stefani surmast teatavates kroonikates leiduvad põgusad andmed iidsete komide paganlikest uskumustest. Need andmed on väga laialivalguvad: “Aga varem kummardati loomi ja puid, vett, tuld ja kuldnaist”, “iidolit, päikest, vett, kivi, puud, veiseid, kitsi, ja nõida, ja teadjat, ja kuldnaist”, “tuld, vett, kivi” jne. Peale selle on kõne all kindlasti hilised lisandused kroonikateksti-desse, kuivõrd neis räägitakse püha Stefani surmast, aga tema kanoniseeriti alles 1594. aastal, s.o rohkem kui 150 aastat pärast kirjeldatud sündmust. Legend kuldnaisest tekkis samuti alles 16. sajandil, ja legendis osutati see asuvat väljaspool iidsete komide asuala. Hinnalist materjali Ežva permlaste

maailmavaate kohta annavad kroonikaandmed rahu- ja koostöövandest, mis sõlmiti Jemva (vene Võm) jõe suudmes Jemva ja Ežva komide ning Jugra vürstide vahel. “Aga nende rahu on selline: Visanud kuuse ja ridva altarile, silunud neljale poole, laotati selle alla karunahk, aga karunaha peale visati kaks mõõka, terad vastakuti, ja karunaha peale pandi kala ja leib.” Kui me jätame palju hilisema nähtusena kõrvale jemvalaste poolt kuusele asetatud risti, võib ülejäänud sümboloid tõlgendada üsna läbipaistvana: kuusk – ümbritseva looduse sümbol (võibolla ka puude kultuse peegeldus), karu – loomastiku kõige silmapaistvam esindaja (loomade kultus ja selle mitmekesisus – karukultus), kala – veemaailm ja leib – maaviiljeluse produkt. Ustavuse vande kinnitasid sel moel relvad ja kõik ümbritseva looduse hüved. 1501. aastal saatis Moskva metropoliit Simon Permi suurvürstile Matvei Mihhailovitšile ja kõigile permilastele “kõigi permi maade aladele” läkituse, milles ründas neid raevukalt vanadest kommetest kinnipidamise eest. Sellele dokumendile tuginedes võib rääkida permilaste selle ajani säilinud ebajumalakummardamisest, aga lisaks sellele nimetatakse läkituses ka ühe iidsete permikomide jumala nime – Voipel’. Kuigi Voipel’i puusliku väliskuju ega Voipel’i funktsioone läkituses ei mainita, võib oletada, et see kujutas endast üsna kõrge astme jumalat kehastavat puust kuju (Simon 1501).

18. sajandi teise pooleni ei pälvinud komi rahvaste asuala uurijate ja rändurite tähelepanu. Need vähesed, kes sealt läbi sõitsid, ei jätnud mingeid andmeid sürja- ja permikomide vaimsest kultuurist ja maailmavaatest. Harva erandi moodustab Peeter Suure Hiina saatkonna (1692–1695) ühe liikme Adam Brandi lühike teade selle kohta, et kui nad sinna läksid, toimusid Ülem-Söktövi komidel “kõikjal suured pidustused lihavõtte auks, ja kõikjal töid naised meile värvilisi mune” (Ides & Brand 1967).

1771. aastal saabus Venemaa Euroopa-osa kirdepiirkonda esimene teadus-ekspeditsioon eesotsas tuntud vene naturalisti, Peterburi Teaduste Akadeemia akadeemiku Ivan Lepjohhiniga. Aastail 1768–1772 uuris ekspeditsioon suurt osa Venemaa territooriumist, pärast selle lõppu avaldas Lepjohhin selle reisi-päeviku märkmed. Ivan Lepjohhini *Märkmed* ei kujuta endast etnograafilist tööd, elanike kultuuri ja olme kirjeldamine ekspeditsiooni uuritud alal ei kuulunud üldse tema ülesannete hulka. Kuid sügavalt teaduslike, eeskätt loodusteaduslike uurimustega tegelev Lepjohhin pööras alati tähelepanu ka elanikkonna oludele ja kajastas seda oma päevikukirjetes. Nii oli just tema see, kes esimesena kirjutas üles permikomi legendi vägilasest Perast ja avaldas arvamust, et just selle vägilase nimest on tulenenud rahva nimetus. Sürjakomi külas Abjatšois (vene Objatševo) kirjeldas Lepjohhin iljapäeva pidustusi ja

ohverdamist. Lisaks sellele on *Märkmetes* toodud andmed rahvameditsiini kohta, samuti on esitatud üsna ulatuslik komi sõnade loetelu, kusjuures osa sõnu kuulub maailmavaatelisse valdkonda (Lepjohhin 1780; Lepjohhin 1822).

Vassili Latkin võttis oma retked Petšoras ette mitteteaduslikul eesmärgil. Ta oli Söktövkari teise gildi kaupmehe poeg ja kavatses jätkata isa tööd uues kvaliteedis, püstitades endale ülesande rajada Petšora jõe basseini hõivav tööstus. Sel eesmärgil võttis ta ette mitu reisi Petšora piirkonda, oma muljed valas ta mahukatesse hiljem avaldatud päevikutesse (Latkin 1853). Latkin pööras oma raamatus palju tähelepanu petšoralaste olmele, meelelaadile, kommetele, peamistele majandusharjumustele, kirjutas üles mõned legendid ja uskumused. Ta kogus ka andmeid komide rahvameditsiini ja paganlike uskumuste kohta.

19. sajandil pöörasid mitmed vene kirjamehed tähelepanu sürjakomide kultuurile. 1837. aasta juuli lõpust 1838. aasta jaanuari alguseni viibis Söktövkaris asumisel üks tolle aja vene kirjanduse silmapaistvamaid tegelasi Nikolai Nadeždin. Söktövkarist saatis ta erinevatesse väljaannetes ligi sada artiklit erinevatel teemadel, sealhulgas avaldas Adolf Pluchart'i *Entsüklopeedilises leksikonis* artikli iidsete komide jumalast Voipel'ist. 1856. aastal sõitis tuntud kirjanik ja etnograaf Sergei Maksimov läbi peaaegu kogu Venemaa Euroopa piirkonna põhjaosa. Ta külastas ka jaz'vakomisid. Selle käigu reisimuljed, mis sisaldasid hinnalisi etnograafilisi tähelepanekuid, avaldas ta raamatus *Aasta põhjas* (vt Maksimov 1890). Komi piirkonda külastas ka Veliki Ustjugin sündinud tuntud kirjanik-narodnik Pavel Zassodimski. Oma reisikirjelduses *Metsariik* (vt Zassodimski 1895), mis esimest korda avaldati 1878. aastal (vt Vologdin 1878), kirjeldas ta oma reisi ja sealjuures silmapaistva tähelepanelikkusega komi rahva peamisi majandustegevusi ning rahvakultuuri ja olme ilminguid. Muuhulgas iseloomustas Zassodimski lühidalt rahvauskumusi, kirjeldas mõningaid kirikukalendri pühaid, pööras tähelepanu nõidususkumustele. Zassodimskile meeldis väga komi rahva juures täheldatud suhtumine loodusesse üldse, aga eriti metsa (Zassodimski 1895). Teistest vene autoritest võib märkida Aleksandr Kruglovi, kes avaldas aastatel 1870–1889 komi rahvakultuuri kohta kümme olukirjeldust, kasutades seejuures ohtralt oma eelkäijate materjale. Kõige mahukamad ja sisukamad neist olid eraldi olukirjeldustena ilmunud *Metsainimesed* (vt Kruglov 1887) ja *Metsariik* (vt Kruglov 1899). Nendes töodes on avaldatud autori mitmeid hinnalisi tähelepanekuid, mis tõestavad komide olme üsna head tundmist. Kahjuks vähendab faktilise materjali hinnalisust oluliselt autori katse väljendada seda erilises kirjanduslikus keeles ja anda seejuures kõigele oma interpretatsioon.

1888. aastal sooritas reisi sürjakomide juurde etnograafiahuviline Moskva ülikooli õigusteaduskonna üliõpilane Vassili Kandinski, kellest hiljem sai tuntud kunstnik. Kandinski üks eesmärke sellel ekspeditsioonil oli koguda andmeid komide paganlike uskumuste kohta. Faktimaterjali kogumisele avaldas aga tõenäoliselt mõju asjaolu, et Kandinski ei tundnud uuritava rahva keelt, samuti lühiajaline viibimine komide juures. Igatahes osutus tema artikkel, mille ta selle reisi materjalide põhjal avaldas, skemaatiliseks ja väheinformatiivseks. Selles leidus vaid põgusaid teateid komide tšuudipärimusest, tulekumardamise jäänukitest, inimese varihingest *ort*, majavaimust ja rukkipõllu vaimust (Kandinski 1889).

Revolutsioonieelsel ajal leidus sürjakomide seas vaid üksikuid teadlasi, s.t inimesi, kes olid omandanud kõrghariduse ja tegelesid kutselise teadusega. Neil kõigil tuli elada väljaspool Komi territooriumi, sest enne revolutsiooni ei olnud selles piirkonnas ühtki teaduskeskust. 19. sajandil oli kõrgharidus vaid kahel sürjakomil. Neist üks oli Georgi Lõtkin, kes oli lõpetanud Peterburi ülikooli idateaduskonna. Ta oli idaslavistika magister ja töötas kogu elu ühes Peterburi gümnaasiumis. 1889. aastal ilmus Peterburis Lõtkini raamat *Sürja piirkond permi piiskoppide ajal ja sürja keel* (vt Lõtkin 1889). See monograafia ei olnud etnoloogiline uurimus, kuid selles sisalduv rikkalik folkloorne aines pakub huvi tänase päevani. Aleksandr Krassovil oli kõrgem vaimulik haridus ja ta oli usuteaduste kandidaat. Permi Stefani 500. surma-aastapäevaks andis ta 1896. aastal välja raamatu *Sürjalased ja püha Stefan, Permi piiskop* (vt Krassov 1896). Monograafias kirjeldas Krassov üsna üksikasjalikult komi rahva kristluse-eelseid uskumusi. Ta püüdis rekonstrueerida ka kõrgemate paganlike jumalate panteoni, kirjeldas erinevate kultuste jäänukeid, vaatles metsavana, vetevana ja majavaimu kuju. Seejuures analüüsis autor hoolikalt ja täies mahus enne teda sel teemal avaldatud materjali.

Kuigi komide pärimuskultuur ei pärvinud 19. sajandil kutseliste etnograafide ja folkloristide tähelepanu, koguti just sel aastasajal, eriti selle teisel poolel neis teadusvaldkondades ulatuslik ja mitmekülgne faktimaterjal. 1845. aastal loodi Venemaa Geograafiline Ühing (VGÜ), kes aktiivselt hakkas korraldama Venemaa erinevate rahvaste pärimuskultuuri ja olme alase materjali kogumist. Juba 1848. aastal oli ühing koostanud ja saatnud laiali üksikasjaliku etnograafiliste ja folkloorsete materjalide kogumise kava. VGÜ koostöö-üleskutse leidis sooja vastukaja Komi piirkonna intelligentsi seas. Paljud õpetajad, vaimulikud, ametnikud jt hakkasid innukateks kodu-uurijateks. Üldjuhul ei piirdunud nad sürjakomide rahvakultuuriandmete kogumise ja nende VGÜle saatmisega, vaid avaldasid kogutud materjali perioodikas. Eriti ohtralt aval-

dati mitmesuguseid kodu-uurimuslikke märkmeid *Vologda Kubermangu Teataja (VKT, Vologodskije gubernskije vedomosti)* mitteametlikus osas. Juba 1848. aastal ilmus väljaandes neli teksti Paluinimesest (Jag Mort) kõneleva sürjakomi legendi kohta (Istomin 1848), samuti põdrast, kes vabatahtlikult jooksis asulasse jumalaema sünnipäeva pidustustele, et teda toodaks ohvriks; ning üsna üksikasjalik kirjeldus karja ohverdamisest erinevatel kirikupühadel (Sorokin 1848). Ka järgmistel aastatel avaldati ohtralt märkmeid ja artikleid komi rahva vaimse kultuuri eri aspektide kohta. Lisaks võib *VKT*s ka muudel teemadel avaldatud artiklites leida üksikuid sageli väga väärtuslikke fakte ja tähelepanekuid komide maailmavaate, uskumuste ja kombestiku kohta. Märkimisväärset huvi pakuvad sageli kavalusetud, kuid üksikasjalikud ühe või teise rahvapidustuse pealtnägija kirjeldused. Näiteks avaldas Jevgeni Kitšin oma tähelepanekud Sõktõvkari kodanike teelesaatmispidustustest. Nimetatud töös demonstreeris autor mitte üksnes selle peo reglemendi üksikasjalikku tundmist, vaid oskas ka kirjutada seda heas sõnastuses ja paljude väärtuslike üksikasjadega (Kitšin 1852). Väga värvika ja detailse iljapäeva kirjelduse 19. sajandi keskpaigas tegi Nošuli külast M. Kossarev (Kossarev 1859). Sõktõvkari kreisikooli ajaloo- ja geograafiaõpetaja P. Kokšarov jutustas oma sõnumis üksikasjalikult komide jaanipäeva tähistamisest ning kirjeldas suure neljapäeva kombestikku (Kokšarov 1859). Väärtuslikke andmeid komide maailmavaate kohta sisaldab V. Avramovi mahukas artikkel Jarenski kreisi elanikest ja nende olmest. Kohalikku päritolu autor on üksikasjadeni kursis talupojaolmega ning kirjeldas üsna üksikasjalikult mitte üksnes komide majanduslikke ettevõtmisi, vaid pööras tähelepanu ka vaimsele kultuurile. Nimetatud artiklis vaadeldakse komide uskumusi ja eelarvamusi (usk vete- ja metsavaimu, kikimoori, majavaimudesse, saunavaimudesse ja nõidadesse), ära on toodud ka mõned nõiasõnad. Tavasid ja kombeid kirjeldades on autor pühendanud palju tähelepanu pulmadele ja rahvapidustustele (Avramov 1859). N'udz'poska (vene Njutšpas) tehase vaimulik Iakov Popov kirjeldas oma artiklis komide paganlikke uskumusi. Autor kasutab isiklikku faktimaterjali, mille väärtust aeg ei ole kahandanud. Popov täheldab komidel laialt levinud usku majavaimu ja toob lugejateni enda üleskirjutatud jutustuse sel teemal. Tema kirjeldatud metsavaimu ja vetevaimu tegudest pajatavad samuti pärimusjutud. Autor räägib vetevaimule leivatüki ohverdamisest, et ta inimestele halba ei teeks. Väärtuslikud ja üsna üksikasjalikud andmed on toodud komide ettekujutuse kohta varihingest *ort*, kes pärast inimese surma peab läbi käima kõik kohad, kus inimene on eluajal käinud. Vähem detailselt vaatleb Popov uskumusi loitsimisest ja kiljehüsteeriast *ševa* ning kikimoorist (Popov 1859).

Meenutamist väärrib ka teise komi vaimuliku, N. Zavarini artikkel, mille ta avaldas *Vologda Piiskopkonna Teatajas*, analüüsid samuti rahvauskumusi. Zavarin oli üks esimesi, kes pööras erilist tähelepanu komi iidsete jahiuskumuste omalaadsele kontaminatsioonile kristliku kombestikuga. Ta näitas rahva usu elu sügavat tundmist ja tähelepanelikkust, mis võimaldasid tal üsna veenvalt eristada komide iidsete paganlike uskumuste elemente ja vabastada neid hilisematest kristlikest kihistustest (Zavarin 1870). 1874. aastal tegi Vologda kubermangu statistikakomitee liige Klavdi A. Popov valiku komi etnograafilisest materjalist VKTs ja teistes perioodilistes väljaannetes, lisas mõned enda materjalid, mis ta oli kogunud Komi piirkonnas liikudes, ja kirjutas nende alusel raamatu *Sürjalased ja Sürja piirkond* (vt Popov 1874), mis jäi kauaks ainsaks sürjakomide etnograafiat käsitlevaks üldistavaks tööks. Kuigi raamatus on komide uskumustele ja eelarvamustele, samuti nende kodusele olmele ja kombestikule pühendatud eraldi peatükid, ei õnnestunud autoril anda enamvähem usaldusväärset pilti komide rahvapärasest maailmavaatest, seda eelkõige põhjusel, et tal puudus vähimigi etnograafiline ettevalmistus. Siiski pakub see raamat ka tänapäeval uurijatele teatud huvi, eelkõige ühtse andmete kogumikuna, mis on kogutud komi entusiastidest kodu-uurijate poolt rahvakultuuri kõige erinevatel teemadel.

Erinevalt sürjakomidest pälvib permikomide etnograafia juba 19. sajandil mitmete tõsiste kutseliste uurijate tähelepanu. Selle sajandi teise poole alguses ilmus mitmeid teaduslikke publikatsioone permikomidest, enamasti kujutasid need endast nende kultuuri ja olme mitmekülgseid kirjeldusi (Rogov 1855; Rogov 1858; Rogov 1860; Hlopin 1847; Hlopin 1849; Hlopov 1852). Eriti väärtuslikud andmed vaimse kultuuri kohta on toodud Nikolai Rogovi artiklites. Ta on detailselt kirjeldanud pulma- ja matusekombestikku, ettekujutusi hingest ja hauatagusest elust, ehitusega seotud rituaalidest, inimeste suhetest kõikvõimalike vaimude maailmaga ning andnud hinnangu nõidade rollile permlaste ühiskondlikus ja isiklikus elus jne. 1883. aastal ilmus ülevaade *Permlased*, mille oli kirjutanud tuntud vene etnograaf ja folklorist Nikolai Dobrotvorski. Analüüsid kõiki enne teda permikomi etnograafiast kirjutatud töid ning kasutades ohtralt isiklikke välitöödel kogutud materjale andis autor rahvakultuurist mitmeplaanilise ja üksikasjaliku ülevaate. Oluline koht oli artiklis rahvapäraste maailmavaatelistel küsimustel käsitlemisel. Paljudele permikomi vaimse elu faktidele ja nähtustele vaatas Dobrotvorski uue pilguga ja andis neile omaenda isikliku hinnangu. Ta oli üks esimesi, kes pööras tähelepanu permikomide mütoloogiale ja avaldas artiklis enda poolt üles tähendatud originaalse etnogeneetilise müüdi teksti. 1891. aastal ilmus fundamentaalne

monograafiline uurimus *Permlased*, mille autor, Kaasani ülikooli professor Ivan Smirnov oli Venemaa teadusringkondades tuntud Volga-äärsete soome-ugri rahvaste etnograafia spetsialistina. Kasutades ulatuslikke võrdlusmaterjale analüüsis monograafia autor asjalikult permikomide rahvakultuuri. Erilise väärtuse annab sellele uurimusele autori sage folkloorsete materjalide kasutamine. Nii näiteks toob Smirnov rahvauskumuste kirjeldamisel tõendava materjalina terve rea enda poolt üleskirjutatud pärimustekste justkui tegelikult asetleidnud kohtumistest kõikvõimalike tumedate jõududega. Üsna paljude permikomide rahvakultuuri käsitlevate väiksemamahuliste teadus- ja kodu-uurimuslike tööde seast võib sisukuse poolest esile tõsta Fjodor Teplouhhovi rahvapidustust käsitlevat artiklit *Kolm kuuske* (Teplouhhov 1892), iidsest kultusvalust nn permi loomastiilis (vt Teplouhhov 1893) ning metsavaimule metsas kadumaläinud karja tagasisaamiseks kirjaliku pöördumise (*kabala*) koostamise ja saatmise kohta (vt Teplouhhov 1895), aga ka M. Malahhovi artiklit Florose ja Lavrose mälestuspäeva (Plor-Lavra päev, 18. (31.) august) ohvritoomise kohta (vt Malahhov 1887).

20. sajandil algas ka sürjakomi rahvakultuuri professionaalne etnograafiline uurimine. Vaieldamatu teene selles osas tegi Vassili Nalimov, kes pani aluse komi etnograafilisele koolkonnale. Ta sündis 1879. aastal Sedjakovi külas (kuulub praegu Võlgorti küla koosseisu) Sõktõvkari (toona Ust-Sõssolsk) lähedal vaeses taluperes. Lõpetanud kohaliku külakooli, jätkas Nalimov õpinguid Sõktõvkaris velskrite kursusel, pärast seda otsustas ta sõita edasi õppima Moskvasse. Moskvas tõmbas tulevane õpetlane endale Moskva kubermangu loodusliku antropoloogia ja etnograafiaühingu etnograafiaosakonna sekretäri V. Bogdanovi, osakonna juhataja akadeemik V. Milleri ja ühingu presidendi, väljapaistva vene etnograafi D. Anutšini tähelepanu. Hinnates Nalimovi tähelepanekuid komide uskumuste, olme ja folkloori alal ning nähes temas tulevast andekat teadlast, aitasid nad tal sooritada gümnaasiumieksamid ja astuda Moskva ülikooli. Õpingud lõpetas Nalimov esimese astme diplomiga ning tegi peatselt magistrieksami Kaasani ülikoolis. Siin sai temast ka professor. Vassili Nalimov keskendus soome-ugri rahvaste etnograafia uurimisele. Juba 1903. aastal, mil Nalimov oli veel üliõpilane, ilmus *Etnograafilises Ülevaates* tema esimene tõsine teadusartikkel komide uskumustest (vt Nalimov 1903a). Oma tähendust ei ole see artikkel kaotanud tänaseni, kuigi autor selle alguses märgib, et seab endale “tagasihoidliku eesmärgi – täpsustada komide maailmavaatelist mittetäielikku pilti”. Eelkõige tuleb märkida autori oskust tugineda oma järeldustes üksnes konkreetsele materjalile igasuguste fantaaside ja oletusteta. Veenvalt on kõnealuses artiklis käsitletud komide dualistlikku

suhtumist maailmaloomisse. Õiglaselt ja konkreetselt juhitakse tähelepanu K. Popovi raamatu ebatäpsustele, aga peamine on asjaolu, et tehes ettevaatlikke järeldusi, toob autor ära mõned sürjakomidelt üles kirjutatud kosmogooniliste müütide tekstid. Samal aastal avaldas Nalimov veel kaks väiksemat artiklit. Ühes neist (vt Nalimov 1903b) jutustas ta ümber rahva seas levinud legendi võimsast nõiast Šõpitšast. Teises artiklis (vt Nalimov 1903c) vaatles ta mõningaid rahvauskumusi puudega laste sündimisest ja nende maagiaga ravimise võtetest. Suurt huvi (eelkõige originaalse faktimaterjali allikana) pakub ka Nalimovi järgmine artikkel komide kristluse-eelsetest uskumustest, mis käsitleb ettekujutusi hauatagusest elust. Selles on mainitud kahetist suhtumist hinge (varihing *ort* ja hing *lov*), analüüsitakse suhtumist surnutesse ja esitatakse muud materjali, mis jõudis teaduskäibesse esmakordselt (Nalimov 1907). Juba üliõpilasena pälvis Nalimov oma artiklite, ettekannete ja retsensioonidega teadusavalikkuse tähelepanu. 1906. aastal pakuti talle koostööd Soome-Ugri Seltsiga, aga järgmisel aastal finantseeris ühing tema neljakuulist ekspeditsiooni Komi piirkonda koos Soome etnograafi Uno Taavi Sireliusiga. Sellel reisiril pöörati erilist tähelepanu komide kommete ja uskumuste kohta teabe kogumisele. 1908. aastal ilmus Soome-Ugri Seltsi saksakeelses ajakirjas Vassili Nalimovi artikkel *Zur Frage nach den ursprünglichen Beziehungen der Geschlechter bei den Syrjänen (Sürjalaste algsete suguliste suhete küsimuse juurde, 1908)*, mis vene keeles anti välja 1991. aastal (vt Nalimov 1991). Selles artiklis analüüsis autor äärmiselt huvitavat ja mitmekülgset materjali, mida ta oli ise kogunud komi rahva suguliste keeldude kohta, omapärase nakkuse, roojuse *pež* kohta, mille inimesed, loomad või isegi elutud asjad võivad saada, kui nad rikuvad ämmaemandate, ristivanemate jt eristaatust. Järgmisel aastal süstematiseeris Nalimov Soomes loominguulisel komandeeringul viibides rohkem kui viie aastaga välitöödel kogutud andmed ja esitas need teadusüldsusele käsikirjana pealkirjaga *Materjalid sürjalaste ja permilaste etnograafiast* (vt Nalimov SUS). Seda tööd hindasid kõrgelt paljud silmapaistvad vene etnograafid. Nalimovile anti selle eest prestiižikas suurvürst Sergei Aleksandrovitši teaduspreemia. *Materjalide...* mahukas käsikiri, mis kujutab endast ligi 2,5 tuhandet eri formaadis lehte Nalimovi märkustega, on hoiul Helsingis Soomeugri Ühingu arhiivis, olles tähenduslik ka tänastele uurijatele kui komi rahvaste pärimuskultuuri kõige erinevamaid küsimusi hõlmav originaalsete andmete kogum. 1912. aastal juba maineka ja väljapaistva vene etnograafina ja soome-ugri rahvaste pärimuskultuuri spetsialistina avaldas Nalimov väljaande *Velikaja Rossija* järjekordses köites, mis oli pühendatud Uuralite rahvastele, ülevaate permikomidest. Oluline koht oli ülevaates vaimse

kultuuri kirjeldamisel, kusjuures autor kasutas ohtralt enda isiklikke väli-
tööde materjale. Märkatavat huvi oma rahva kultuuri vastu ilmutasid lisaks
Nalimovile kaks teist komi teadusintelligentsi esindajat, kelle loominguline
tee algas 20. sajandi alguses.

Kallistrat Žakov oli keerulise ja vastuolulise saatusega inimene. Ta sündis
1865. aastal Sõktõvkari lähistel talupojaperes ega osanud 10. eluaastani vene
keelt. Žakov suri jaanuaris 1926. aastal Riia linnas, olles revolutsiooni eel ligi
10 aastat töötanud Peterburi psühhoneuroloogiainstituudis filosoofia- ja loo-
gikaõpetajana. Oma elu jooksul lõpetas Žakov külakooli, õpetajate seminari,
reaalkooli, klassikalise gümnaasiumi, õppis Peterburi metsainstituudis, Kiievi
ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonnas ja seejärel ajaloo-filosoofiateadus-
konnas, 1901. aastal lõpetas ta Peterburi ülikooli ajaloo- ja filoloogiateadus-
konna. Peterburi ülikooli üliõpilasena huvitus Žakov komi rahva folkloorist ja
etnograafiast. Ta kirjutas referaadid *Muinasjuttude originaalne mütoloogia
sürjalastel ja idast laenatud maa-aluse kuningriigi motiivid* (vt Žakov 1900),
Idasoomlaste ja Siberi põlisrahvaste muinasjuttude paralleele ning esines nen-
dega üliõpilasauditooriumi ees. Ülikooli lõpetas Žakov esimese astme diplomiga
ja kandidaaditööga *Sürjalaste rahvakirjandus ja vene muinasjutud (Narodnaja
slovesnost zõrjan i russkije skazki)*, mis hinnati “päris rahuldavaks”. 1900. aastal
komandeeris Teaduste Akadeemia üliõpilase Žakovi sürjakomide juurde
etnograafilist materjali koguma. Sama aasta oktoobris esines ta Venemaa
Geograafiaühingu etnograafiaosakonna istungil ettekandega *Sürjalaste etno-
loogiline ülevaade*, mille eest ühing andis talle hõbemedali. 1901. aastal ilmus
nimetatud uurimus ajakirjas *Živaja Starina*. Samal aastal ilmus ka Žakovi
järgmine teadusartikkel *Sürjalaste paganlik maailmavaade* (1901). Kuigi
käsitus ei hiilga erilise sügavusega, annab töö tervikuna tunnistust autori
oskusest analüüsida ja mõtestada fakte. Nii eristab Žakov veenvalt metsade
jumalaga seotud paganlikest uskumustest kõige iidsema kihistuse, märkides,
et “sürjalase aja jooksul muutunud vaated sellele jumalale, on nüüd jagatud
ruumis: vana usu jäänukid, s.t Jemva, Požögi ja Ežva ülemjooksul elavate
inimeste uskumustes leidub rohkem iidsust kui nende jõgede suudmes elavatel
inimestel. Jõgede ülemjooksud on tühjad paigad ja kultuurimõjud olid seal
väiksemad”. 1902. aasta detsembris tegi Žakov Venemaa Geograafiaühingu
etnograafiaosakonna istungil ettekande oma reisist In’va permikomide juurde.
1903. aastal ja seejärel 1905. aastal publitseeris Žakov (J. Kamassinski pseu-
donüümi all) selle ekspeditsiooni muljed etnograafiliste ülevaadetena, milles
ta kirjeldas üsna üksikasjalikult permlaste rahvauskumusi. Järgnevatest
publikatsioonidest väärivad märkimist Viseri jõe jahimeeste jutud paha vai-

mu tempudest. Kuigi Žakov säilitas huvi soome-ugri rahvaste iidse kultuuri vastu, nägi ta edaspidi oma peaülesandena mineviku patriarhaalse korra ja oma rahva kultuuri idealiseerimist, kaevates taga minevikku, väljendades vastuseisu igasugustele uuendustele traditsioonides jne. Et väljendada oma vaateid sürjakomi folkloori osas, kirjutas ta arvukalt autorimuinasjutte, mõned neist väga huvitavad, kuid need ei sisaldanud usaldusväärset teavet.

Pitirim Sorokin sündis 1889. aastal Vologda kubermangu Jarenski kreisi Z'övs'örti (vene Žešart) valla Turja külas. Teinud läbi talurahva oludest sirgunu tavalise mitmeastmelise ja üsna keerulise alghariduse omandamise, astus ta 1909. aastal Peterburi psühhoneuroloogiainstituuti, kust järgmisel aastal lasi end üle viia Peterburi ülikooli õigusteaduskonda. Sorokini haridusteed toetas tema kaasmaalane, selleks ajaks juba tuntud teadlane ja kirjamees Kallistrat Žakov. Tõenäoliselt just tema mõjul tegeles Sorokin üliõpilasaastail aktiivselt komi rahva pärimuskultuuri uurimisega. Aastail 1910–1911 ilmusid *Vene Põhjala Uurimise Arhangelski Ühingu Teatajas* tema artiklid *Animismi jäänukid sürjalastel* (vt Sorokin 1910), *Tänapäeva sürjalased* (vt Sorokin 1911) ja *Abielu evolutsiooni küsimusest sürjalastel* (*K voprosu o evoljutsii zörjan*). 1917. aastal ilmus ajalehes *Põhja Piirkonna Uurimise Vologda Ühingu Sõnumid* Sorokini artikkel *Sürjalaste algsete religioosete uskumuste küsimusest* (vt Sorokin 1917). Evolutsionismi pooldajana toetus Sorokin evolutsioonilise koolkonna etnograafiaklassiku Edward Burnett Tylori töödele, arendades tema animistlikku teooriat ja ideed iganditest. Kuigi tänapäevase metodoloogia seisukohalt on Sorokini teoreetilised konstruktsioonid täiesti vananenud, pakub tema kasutatud faktimaterjal, sealhulgas isiklikud vaatlused, tõsist huvi. Näiteks on tema artiklites toodud hinnalisi andmeid komide hingekäsitlusest, uskumusest, et mitteorgaanilise looduse esemed võivad kasvada, esivanemate kultusest jne.

1913. aastal avaldas soome etnograaf Uno Holmberg (Uno Harva) monograafia *Die Wassergottenheiten der finnisch-ugrischen Völker*, milles ta kirjeldas üsna üksikasjalikult komide ettekujutusi vetevaimudest ja veekultuse jäänukeid. Seejuures ei kasutanud autor üksnes kirjanduslikke allikaid, ta tõi esimesena teaduskäibesse märkimisväärse koguse uusi fakte komide erilisest suhtumisest veesse, mis ta oli ammutanud V. Nalimovi *Materjalidest...* (vt Nalimov SUS). 1914. aastal ilmus temalt monograafia, milles ta arvukaid kirjanduslikke ja arhiiviallikate andmeid analüüsid andis võibolla esimese üldistava pildi permi rahvaste rahvapärasest maailmanägemisest (Harva 1914). Komi rahvaste folkloori ja etnograafia uurijatele pakuvad suurt huvi soome filoloogi Yrjö Wichmanni folkloorsed tekstid, mis ta oli kogunud oma

ekspeditsioonidel Komisse aastail 1901–1902 ja mis ta avaldas 1916. aastal komi ja saksa keeles. Kogudes kõiki folkloorižanreid kirjutas Y. Wichmann üles ka palju jutte tumedast jõust, mis ilmekalt illustreerivad komide ettekujutust vaimude maailmast.

20. sajandi alguses püsisid permikomide etnograafias 19. sajandi teisel poolel formeerunud tendentsid. 1903. aastal ilmus järjekordne üldistav teos, mis kirjeldas permlaste rahvakultuuri. Selle autor, etnograaf V. Janovitš pühendas eelkäijate kombel suure osa oma uurimusest vaimse kultuuri uurimisele, lisades juba teadaolevatele faktidele mitmeid isiklikke tähelepanekuid. Lisaks V. Nalimovi ja K. Žakovi juba mainitud ülevaadetele tuleb märkida vaimuliku A. Krupkini artiklit *Permi põlisrahvaste uskumused* (vt Krupkin 1911). Vaatamata selle töö kompilatsioonilisele iseloomule sisaldab see ka mõningaid väärtuslikke autoritählepanekuid permlaste usuelust.

Pärast 1917. aasta oktoobrirevolutsiooni saabus Venemaal komide rahvuskultuuri uurimises uus etapp. Sajandi alguses oma rahva etnograafia ja kultuuri vastu huvi tundnud komi teadlaste saatus kujunes erinevalt. Kallistrat Žakov emigreerus passiivselt uut võimu omaks võtmata Lätti ja suri seal 1926. aastal. Pitirim Sorokin, üks parempoolsete esseeride liidritest, saadeti 1922. aastal bolševismi vaenlasena Venemaalt välja. 1930. aastast õpetas ta USAs Harwardi ülikoolis ning saavutas maailmakuulsuse stratifikatsiooni ja sotsiaalse mobiilsuse sotsioloogilise teooria rajajana. Sorokin suri 1968. aastal. Vassili Nalimov jäi Venemaale. Varsti pärast revolutsiooni naasis ta Moskvasse, kus õpetas mitmes instituudis, tegeldes peamiselt geograafiliste ja toponüümiliste uurimustega. 1920. aastate keskel pöördus Nalimov lühikeseks ajaks tagasi komi etnograafia juurde, kirjutas ja avaldas kaks artiklit ainelisest kultuurist, kasutades peamiselt isiklikke sajandi alguses kogutud materjale. Samal ajal aktiveerus Nõukogude võimu esimesel aastakümnel Komis kohalike kodu-uurijate tegevus, nagu see juhtus mujalgi Venemaal. 1922. aastal loodi Ust-Sõssolskis (praegu Sõktõvkar) Komi piirkonna uurimise ühing, mille esimeheks valiti samal aastal arusaamatutel põhjustel Komi AO pealinna saabunud juhtiv Kaukaasia-uurija professor Aleksei Gren. Ust-Sõssolskis viibimise ajal lülitus Gren aktiivselt noil aastail hoogustunud kultuuriellu. Peatselt ilmuma hakanud *Komi Piirkonna Uurimise Ühingu Märkmetes* ja ajakirja *Komi Mu* kodu-uurimisrubriigis avaldas ta artikleid lingvistikast ja etnograafiast, sealhulgas mahuka artikli *Sürja mütoloogia* (vt Gren 1925). Vaatamata paljulubavale pealkirjale võib artikkel komi rahva maailmavaatelistest seisukohast huvitatuile pakkuda vaid põgusat huvi. Kõne all on nii Greni pakutud mütoloogia geneesi skeem – animismist kosmogooniliste ette-

kujutusteni ja seejärel duaalse religioonini – kui ka visad katsed leida komi folkloorsete süzeede otsesidet Kaukaasia rahvaste mütoloogiaga. Seejuures teeb autor komi muinasjutulise materjaliga opereerides kaugeleulatuvaid järeldusi soome-ugri rahvaste oletatava algkodu kohta Põhja-Kaukaasias. Siiski funktsioneeris Komi piirkonna uurimise ühing, mille esimeseks esimeheks ta sai, edukalt ka järgmistel aastatel. Selles võib eelkõige näha ühingu ühe asutaja, väljapaistvaks komi teadlaseks saanud Aleksei Sidorovi teenet. Aleksei Sidorov sündis 1892. aastal keskmiku peres. 1911. aastal pärast Totma õpetajate seminari lõpetamist asus ta tööle algastme külakoolis õpetajana, aga 1915. aastal astus Vologda õpetajate instituuti, et haridusteed jätkata. Pärast instituudi lõpetamist asus Sidorov tööle 1918. aastal avatud Jemdini (vene Ust-Võm) komi rahvuslikus õpetajate seminaris. Õpetajatöö kõrvalt hakkas ta aktiivselt uurima komi keelt, folkloori ja rahvakultuuri. 1921. aastal juhatas Sidorov Ust-Sõssolskis avatud pedagoogilist instituuti. Sel komi humanitaarse uurimiskoolkonna kujunemise ajal pälvisid tema erilise huvi komi etnoloogia ja arheoloogia. Kodu-uurimuslike loengute lugemise kõrval organiseeris ta kodulooringi, toimetas ajakirja *Komi Mu* koduloorubriiki. Komi piirkonna uurimise ühingu etnograafiasektsiooni juhina pööras Sidorov tähelepanu komi rahvakultuuri alase materjali kogumisele ja analüüsimisele, koostas etnograafilisi küsimustikke üliõpilaste välitöödeks. Ajakirjas *Komi Mu* ilmusid noore teadlase esimesed teadustööd. Neist tuleb tingimata esile tõsta artiklit *Totemistlike ettekujutuste jäljed komide maailmavaates* (vt Sidorov 1924) ja *Jahiloomade kultuse jäänukid komi jahimeestel* (vt Sidorov 1926b). 1926. aastal sõitis Sidorov Leningradi teaduskomandeeringusse, et spetsialiseeruda lingvistikale, arheoloogiale ja etnograafiale. Selle ja järgmise aasta jooksul üldistas ta paljude etnograafiliste kogumisretkede materjalid, kirjutas mahuka artikli komide matusekometest ja tavadest (artikkel on hoiul Venemaa TA arhiivis) ning valmistas trükiks ette raamatu komide rahvauskumustest. 1928. aastal ilmus Sidorovi raamat *Posimine, nõidumine ja kaetamine komidel* (vt Sidorov 1928). Oma tööd kriitiliselt hinnates kirjutas autor raamatu eessõnas, et “käesolev töö on oma olemuselt mitte niivõrd rangelt metodoloogiline uurimus kui võrd kodulooline kirjeldus. Töös esinevad üldised seisukohad on esitatud pigem faktide tutvustamiseks, mitte nendest tulenevate otseste järeldustena”. Tõepoolest on Sidorovi raamatus ohtralt komide ebausku konkreetsete ilmingute detailseid kirjeldusi. See materjal on väga väärtuslik ja paljuski unikaalne, mis annab tunnistust Sidorovi kui etnograafilise materjali koguja suurest professionaalsusest. Üksikasjalikult on kirjeldatud olmelisi ebausulminguid ja rahvalikke endeid, toodud unenägude tõlgendusi, on vaadeldud kaetamist

Komi mütoloogia-alane kirjandus ja kirjalikud allikad

ja selle ravimise viise, kõikvõimalikke nõidumisvahendeid ja nõidumisega seotud konkreetseid tegevusi. Olulisel kohal on raamatus minevikus põhja rahvastel esinenud spetsiifilise närvihaigusega, nn kiljehüsteeriaga seotud ettekujutused. Komid nimetasid seda *ševaks* ja seostasid kahjustava maagiaga, kaetamisega. Üksikasjalikult vaatles Sidorov konkreetsete näidete varal ka jahindusega seotud ebauske.

1920. aastatel sai professionaalse ettevalmistuse ka teine komi etnograaf – Georgi Startsev. Tema avaldatud tööd ei sisalda just palju andmeid komide vaimsest kultuurist, kuid nagu nähtub tema käsikirjast *Sürjalased* (vt Startsev 1929), mis on hoiul Komi Vabariiklikus Riigiarhiivis, kogus Startsev aktiivselt materjali ka rahvauskumuste kohta. Ta on üles kirjutanud ka mõned originaalsed komi müüdid. Teiste autorite töödest sisaldab rahvauskumuste ainekku Pavel Doronini artikkel *Vana aja jäänukid Ust-Võmi kreisi Prokopjevi valla talurahva olmes* (vt Doronin 1924), mille ta kirjutas A. Sidorovi juhendamisel pedagoogilises tehnikumis õppides. Edaspidi tegeles Doronin peamiselt komi rahva ajaloo, kirjandusteadusega, sai tuntud kirjanikuks, kuid nagu kinnitab tema fond, mis on hoiul Komi teaduskeskuse arhiivis, säilitas kogu eluks huvi oma rahva pärimuskultuuri vastu. Tema avaldamata töodes komi ajaloo varaste etappide kohta on palju käsitletud traditsioonilise maailma-vaate rekonstrueerimist. Ta analüüsis ulatuslikke kirjalikke allikaid komide paganlikest uskumustest, kirjutas üles palju originaallegende ja pärimusi, sealhulgas kõige üksikasjalikuma kõigist teadaolevatest komi kosmogoonilistest müütidest – sukelduvast linnust. Äärmiselt väärtuslik ja huvitav materjal leidub tuntud ungari filoloogi David Rafael Fokos-Fuchsi artiklis *Beiträge zur Kenntnis des Volksglaubens der Syrjanen* (Panus sürjalaste rahvauskumuste uurimisse, vt Fuchs 1924). Tuginedes 1911. ja 1913. aasta Komi piirkonnas välitöödel kogutud isiklikele folkloorsetele materjalidele ja peamiselt Esimese maailmasõja ajal komi sõjavangidelt saadud andmetele esitab autor komi mütoloogia kohta ulatusliku materjali. Mingit komi uskumuste teoreetilist analüüsi artiklis ei leidu, lihtsalt jutustatakse ümber paljud kosmogoonilised ja etioloogilised müüdid, pärimused vetevaimust ja metsavaimust, antakse lühike ülevaade teistest vaimudest. Fokos-Fuchsi folkloorsete märkmete täielikud tekstid komi ja saksa keeles ilmusid alles 1951. aastal. 1959. aastal ilmus ka tema koostatud sürjakomi sõnastik (Fokos-Fuchs 1959).

1930. aastate künnisel saabus NSV Liidus etnograafiateaduse jaoks kõige keerulisem aeg. Etnograafia justkui omaste “natsionalismi” ja “vanavara idealiseerimisega” võitlemise sildi all kuulutati etnograafia mitteaktuaalseks, tarbetuks ja isegi kahjulikuks teadussuunaks. Kogu riigis kärbiti sel ajal etno-

graafilist uurimistööd, suleti kodulooseltse ja nende väljaandeid. Analoogiline oli olukord ka Komi piirkonnas. 1930. aastate lõpul tuli vanade “pattude” eest kannatada ka uurijatel. Arreteeriti kõik komi etnograafid nii vanemast kui ka nooremast põlvkonnast. Vassili Nalimov ja Georgi Startsev kadusid jäljetult Gulagis. Aleksei Sidorov, kandnud 1940. aasta septembriks ära tollal äärmiselt tagasihoidliku karistuse – kolm aastat –, pääses vabadusse, naasis kodumaale ja tegeles elu lõpuni (ta suri 1953. aastal) üksnes lingvistiliste probleemidega. Kuigi ta ei olnud pärast 1928. aastat avaldanud enam ühtki etnograafilist tööd, ei kaotanud Sidorov ka vanuigi huvi oma rahva pärimuskultuuri vastu. Komi teaduskeskuse arhiivis on hoiul kaks Sidorovi käsikirja, dateeritud aastaga 1950: *Permi loomastiili kujutiste semantika* (vt Sidorov 1950) ja *Komi iidse asurkonna ideoloogia*. Viimane töö avaldati 1972. aastal teadlase 80. sünniaastapäeva kogumikus (vt Sidorov 1972). Nendes töödes esitas Sidorov oma 1920. aastate kogumismaterjali najal vanapermi kultusvalu semantika huvi-pakkuva interpretatsiooni.

1930. aastatel hävitati täielikult juba moodustunud komi etnograafiline koolkond. Permikomi etnograafiaga oli olukord teine. Revolutsiooni järel kaotasid kutselised etnograafid ja folkloristid igasuguse huvi permlaste pärimuskultuuri uurimise vastu. Kodulooline tegevus kohtadel oli nõrk isegi selleks soodsatel 1920. aastatel.

Etnograafilised uurimused komi rahvaste seas taastusid alles sõja järel keskuse initsiatiivil. Aastatel 1945–1952 kogus sealkandis välitöödel andmeid tuntud nõukogude etnograaf Vera Belitser. Üldistatuna ilmus see materjal monograafias *Komi rahvaste etnograafia* (vt Belitser 1958). Kahjuks on vaimset kultuuri selles vaadeldud vähem üksikasjalikult kui ainelist. Esimesed kvalifitseeritud etnograafid tekkisid NSVL Teaduste Akadeemia Komi filiaali (praegu Komi teaduskeskus) aastal 1953. Tuntud etnograafide Ljubomir Žerebtsovi ja Lev Lašuki tulekuga taassündis Sõktõvkaris etnograafiline koolkond. 1960. aastatel täiendasid komi etnograafide ridu Juri Gagarin ja Ljubov Gribova. Nende arvukates artiklites ja raamatutes sisalduvad mitmed väärtuslikud andmed ka komi rahva vaimse kultuuri kohta. Hulgaliselt faktimaterjali sisaldavad Komi teaduskeskuse arhiivis hoitavad ekspeditsiooniaruanded, mille käigus uuriti läbi kõik rajoonid, kus komid elasid. Samal ajal on vaja märkida, et kuni 1970. aastateni peaaegu ei avaldatud töid, mis oleksid eraldi käsitletud komide traditsioonilist maailmavaadet, uskumusi ja kombestikku. Harva erandi moodustavad Aleksei Sidorovi ja Ljubov Gribova (1972) artiklid permi loomastiilist, samuti folklorist Fjodor Plessovski artikkel *Komide ja udmurtide kosmoloogilised müüdid* (vt Plessovski 1972), mis oli

teoreetiliselt äärmiselt nõrk. Samad etteheited käivad ka tema raamatu *Komi pulm* (vt Plessovski 1968) kohta, mille peamine väärtus seisneb peamiselt Aleksei Sidorovi ja tema õpilaste poolt 1920. aastatel kogutud faktimaterjali paljususes.

1975. aastal ilmus Ljubov Gribova monograafia *Permi loomastiil: semantika probleemid* (vt Gribova 1975). See oli esimene suur teaduslik uurimus, mis püüdis rekonstrueerida komide traditsioonilist maailmavaadet peaaegu pool sajandit pärast Aleksei Sidorovi raamatu väljaandmist. Autori pakutav totemistlik permi rahvaste kultusvalu semantikakontseptsioon pälvis etnoloogide tõsiseid märkusi. Samal ajal sai raamatust vaieldamatu sündmus fennougristikas. Gribova valis avaldatust ja arhiiviallikatest, aga ka enda kogutust komi rahvaste mütoloogia ja paganlike uskumuste kohta väga huvitava ja väärtusliku materjali. Huvi pakub autori jälgitav rahvapäraste tšuudikäsitluste ja esivanemate kultuse jäänukite suhe. Järgnevatel aastatel aktiveerus komi vaimse kultuuripärandi uurimine märgatavalt, ja praeguseks on õnnestunud likvideerida suurem osa selle uurimise lünkadest. Tänapäevasel tasemel on uuritud perekombestikku (Iljina 1983; Semjonov 1991 & 1996; Terjukov 1979a, 1983, 1984 & 1990). Paljuski on täpsustatud ettekujutust hingest (Rotšev 1985a; Terjukov 1979b). Süstematiseeritud on kalendripühade ja -kombestiku andmed (Dukart 1975 & 1978; Konakov 1993; Nessanelis 1993; Šarapov 1995). Dešifreeritud on komide etniliselt territooriumilt leitud iidsete kalendrite kujundid ja nende alusel analüüsitud Uurali alade asurkonna paganlikku kalendrisümboolikat (Konakov 1987 & 1990). Komi rahvameditsiinist on kirjutatud artikleid ja üldistav monograafia, kusjuures ratsionaalsete arstimisvõtete uurimise kõrval on antud hinnang ka ravitseja enda kuvandi rollile, samuti tema kasutatavatele patsiendi mõjutamise vahenditele (Iljina 1993, 1995, 1997). Traditsiooniliste puhkehetke vormide etnosemiotiline analüüs näitas, et komidel säilitasid lastemängud kunagist ümbritseva maailma vastuvõttu kajastava paganliku sümboolika (Nessanelis 1989, 1990, 1992, 1994). Katse uurida süstemaatiliselt komi rahvaste ettekujutust teispoolsest maailmast leidub Pavel Limerovi kandidaadiväitekirjas (1996), kus ta selgitab hauataguse eksistentsi kontseptsiooni staatust mütoloogiliste kujude moodustumises ja arengus. Oleg Uljašev on uurinud komide värvussümboolikat. Üks viimaseid komide rahvapärast maailmavaadet üldistavaid teoseid on monograafia *Komide traditsiooniline maailmavaade: ümbritsev maailm, ruum ja aeg* (vt Konakov 1996), milles vaadeldakse komide ettekujutust ümbritsevast maailmast, selle päritolust, inimese, ühiskonna ja looduse vastastikustest suhetest.

Sõjajärgsetel aastakümnetel koguti komi folkloorist ulatuslik ja mitmekülgne materjal, on uuritud komi folkloori peamisi žanre, sealhulgas ettekujutust rahvapärasest maailmavaatest. Näiteks Anatoli Mikušev analüüsis monograafias *Komi folkloori eepilised žanrid* (vt Mikušev 1973) komi eeposele omaseid varaseid ja hiliseid vorme, määras kindlaks naaberrahvaste folkloori mõju sellele. Uuriti ka selliseid väikevorme nagu loitsud (Vetoškina 1982) ja ended (Kudrjašova 1988). *Komi kirjanduse ajaloo* I köites (vt Plessovski 1979) püüdis Fjodor Plessovski teha kindlaks komi muinasjuttude ja legendide mütoloogilist tausta ja nõiapärimuse eripära. Palju tähelepanu on pööratud ka komi rahvaluule konkreetsetele süžeedele ja tegelastele: pärimus tšuudist (Rotšev 1985b), legendid Permi Stefanist (Uljašev 1997), jutud metsavaimust (Kudrjašova 1979), veekoletisest *glõt*, kes neelab inimesi ja kariloomi (Ploskov 1982) jne. Palju folklooritekste on avaldatud kogumikena. Kõige väärtuslikumat materjali sisaldab raamat *Komi legendid ja pärimused* (vt Rotšev 1984). Hinnalisi andmeid sisaldavad ka teised folkloorsed-lingvistilised kogumikud: *Komi eepilised laulud ja ballaadid* (vt Mikušev 1969), *Sürjakomi kõnekujundid* (vt Žilina & Sorvatšova 1971), *Komi rahvalaulud* (vt Mikušev & Tšistaljov 1966 & 1968; Mikušev & Tšistaljov & Rotšev 1971), *Komi rahvalikud ended* (vt Kudrjašova 1993), samuti 1978. aastal avaldatud sürjakomi tekstid *Zyrian folklore texts* (vt Rédei 1978), mis ungari folklorist Károly Rédei oli kogunud eri allikatest. 1980. aastate keskpaigas algas soome teadlase Toivo Emil Uotila poolt Teise maailmasõja aegsetelt komi sõjavangidelt üleskirjutatud sürja- ja permikomi pärimustekstide avaldamine (Uotila 1985, 1986, 1989, 1995), kus lisaks folkloorile toodi ära ka märkimisväärne kogus olmelisi jutte.

Permikomide pärimuskultuur sõjajärgsetel aastatel professionaalsete etnograafide tõsist tähelepanu ei pälvinud, kui jätta kõrvale käsitlused V. Belitseri (1958) ja L. Gribova (1975) monograafiates. Oma etnograafilist koolkonda ei ole permikomidel tänini. Samal ajal tuleb märkida, et just neil aastatel koguti eriti agaralt folkloorset materjali. Üsna põhjalikult uuriti läbi Kudõm-Ošist ja Perast rääkiv legendidetsükkel (Gussev 1956; Ožegova 1971). Huvitavat ja väärtuslikku materjali: müüte, legende, pärimusi, jutte sisaldavad folkloorikogumikud, eriti sellised väljaanded nagu *Päike ja kuu* (vt Ožegova 1989), *Elasid kord* (vt Klimov 1990), *Kuhu te lähete?* (vt Klimov 1991).

Praeguseks omandatud kogemused komide traditsioonilise maailmavaate uurimisel ja allikatering lubavad püstitada küsimuse ühtse mütopoeetilise maailmapildi taasloomisest, vaatamata selle ülesande raskusele. Esimene sedalaadi katse on käesolev väljaanne.

Komi mütoloogia

Irina Iljina
Nikolai Konakov
Pavel Limerov
Juri Šabajev
Valeri Šarapov
Oleg Uljašev
Andrei Vlassov

<http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/sator/sator15/>

ISSN 1404-2011 (trükis)
ISBN 978-9949-544-64-6 (trükis)
ISSN 1736-0323 (pdf)
ISBN 978-9949-544-65-3 (pdf)
Tartu 2015

Trükis ilmunud: **Komi mütoloogia**. Irina Iljina, Nikolai Konakov, Pavel Limerov, Juri Šabajev, Valeri Šarapov, Oleg Uljašev, Andrei Vlassov. SATOR 15. Tartu 2015

Sarja toimetaja: Mare Kõiva
Toimetajad: Nikolay Kuznetsov, Asta Niinemets ja Kadi Sarv
Tõlge: Nikolay Kuznetsov ja Asta Niinemets
Korrektuur: Asta Niinemets ja Kadi Sarv
Kaane kujundus: Andres Kuperjanov
Kaanepilt: Paša Mikušev "Vastastikune seos"
Küljendus: Diana Kahre
HTML: Diana Kahre

Raamatu ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud Eesti Hõimurahvaste Programm. Väljaanne on seotud projektiga IUT22-5 (Folkloori narratiivsed ja usundilised aspektid).

E-raamatu valmimist toetas: EKKM14-344 Eesti keele, kultuuri ja folkloori kasutusvaldade laiendamine ja tutvustamine elektroonilistel infokandjatel.

© 2015 EKM Teaduskirjastus
© 2015 Eesti Folkloori Instituut
© 2015 EKM FO rahvausundi ja meedia töörühm